

Varför inte våga ändå?

Anders Wejryd

Anders Wejryd, ärkebiskop em. i Svenska kyrkan och nu president i Kyrkornas Världsråd,
anders.wejryd@svenskakyrkan.se

Ett citat av den amerikanske miljöjuristen Gus Speth får vara utgångspunkt för min artikel.

"I used to think that top environmental problems were biodiversity loss, ecosystem collapse and climate change. I thought that 30 years of good science could address these problems. I was wrong.

The top environmental problems are selfishness, greed and apathy, and to deal with these we need a cultural and spiritual transformation. And the scientists don't know how to do that."

Reaktionstid

Jag är tacksam över reaktionerna mot överhetssamhället, myndighetsreligionen och den svarta pedagogiken. Allt det måste bort för att ge oss bättre liv. Men att gå från att tänka att massan är ond till att folket är helt igenom gott och från att tänka att barn ska pryglas till lydnad till att se barn som genomgoda blir inte oproblematiskt det heller. En realistisk människosyn är att vi alla är sammansatta. Som den gamle biskopen lär ha sagt: "Låt oss vara naturliga!" – men sedan efter en plötslig insikt: "Men om vi har en dålig natur, så får vi behärska oss!"

Den liberala demokrati som många av oss vill kämpa för, ger inte bara rum för olika övertygelser utan *kräver* olika egna övertygelser, individuell inlevelseförmåga och personlig moral för att inte falla samman. Ett icke-auktoritärt samhälle kräver särskilt mogna medborgare.

Vad har vi för moralsändare idag, när ingen vill vara moralist? Jag gissar att den viktigaste, nu som förr, är människors möte, att möta varandras blick. Den gyllene regeln handlar om att allt vad vi vill att människor ska göra mot oss, det ska vi göra mot dem. I lyckliga fall sträcker vi spontant ut det individuella mötets upplevelse och den gyllene regeln, ut i rummet och världen och ut över historien, både i bedömning av det som varit förr och i tänkta följder för dem som ska komma efter oss. Men det är ingen självklarhet att det blir så. Den som upplevt ljus och glädje i mötena har en annan situation än den som svikits.

Många kyrkor är själva kvar i reaktionerna mot sin egen moralism. Nåd och bekräftelse är centrala begrepp i kristen tradition, liksom i många andra religiösa traditioner. Du är älskad och förlåten! Men nåden är inte tänkt som något privat njutningsmedel. Däremot är det så att man upptäckt att Guds nåd får bättre fart och ordning på oss än vad tvång och skam någonsin lyckas med. Nåd och etik hör alltså samman! Nåden hjälper etiken. Dock behöver vi aktivt upprätthålla krav på oss och på varandra. Dubbelmoral är när kraven bara läggs på andra. Läger man dem varken på sig själv eller på andra är det omoral.

Medel och mål

På väggen i ett mötesrum på kyrkokansliet i Helsingfors såg jag talesättet ”Penningen är en underbar tjänare men en fruktansvärd herre”.

Den liberala demokratin förutsätter alltså värderingsburna människor. Den globaliserade ekonomin, liksom den globaliserade politiken, förtär sig själv utan värderingar, mänskliga gemenskaper och civilsamhällen.

Allt fruktar tomrum. Saknas övergripande värderingar så kommer nya till, av sig självt. I ett samhälle där man möter många utan att känna dem och man samtidigt funderat föga på sina egna egentliga livsmål, så blir de andras ”likes” mer avgörande än någonsin. Jag lyssnade på Blondinbella i vintras. En ny affärsidé som hon har, om jag nu fattade rätt, är att i butik ta in näthandelns ”likes”, så att kunden vet att andra gillar tröjan man köper. Själv kan man ju inte så noga veta vad man tycker...

Konsumismen kan bara tämjäs om det finns en annan herre än penningen. Penningen är en underbar tjänare om vi vet vad vi egentligen vill. Penningen (och konsumismen) behöver en herre för att inte själv bli det.

Feghet och förändring

De flesta är nog skeptiska till förändring. Det är så mycket som kan bli sämre, som kan gå fel. Särskilt hotande är förändring för den som anar att den egna ställningen hotas. Det är lättare att acceptera förändring som lockar med mer bekvämlighet för alla. Mer bekvämlighet har vi fått, i stort, under vår senare historia. Förändringarna har fört med sig mer oberoende, mer valfrihet, mer tillgänglighet, mer konsumtionsutrymme. Billig energi har möjliggjort mycket av detta. Betalningen för bekvämligheten har det inte behövts vara bråttom med. Ännu.

Nu försöker många sälja in att kommande förändringar också kan ske utan att någon behöver ge avkall på det som hen har. Samtidigt blir många alltmer tveksamma. Kan det vara möjligt? Är det inte så att jag anar att min bekvämlighet bygger på orättfärdigheter och att hela jag, mitt liv och de minas liv, utmanas?

Det som kan sägas är väl att ingen vet vad förändringarna kommer att bestå av. Kanske blir solenergin (och dess följer vindkraft, viss vågkraft, vattenkraft) och tidvattensenergin så tillgängliga att de fossila bränslena helt tappar konkurrenskraften? Kanske blir modern teknik så energisnål att vi klarar oss med mindre än förr? Då blir det omställningar men möjligheter. Eller så leder historiska utsläpp och fortsatt fossilberoende till så mycket samhällsoro och förskjutningar i klimatet att det blir skarp kamp om livsrummet, krig och flyktingvågor – och de ”starkares” överlevnad. Vi kan bara gissa – och våra gissningar påverkas antagligen av vår allmänna optimism/pessimism.

De senaste månaderna har katastrofscenarier blivit vanligare. De kan skrämra till förändring – eller, som i fallet med den personliga moralen – förlama. Apokalyptik är inte något oskyldigt. I religiösa sammanhang har apokalyptiken ibland lett till ”you get pie in the sky when you die”. Alltså: Inget att göra åt saken här. Hoppas på himlen istället.

I kristen teologi talar man både om apokalyptik och eskatologi. Ofta är då apokalyptik mer det plötsliga och katastrofala slutet på en tidsålder, med en ny som bryter in. Eskatologi handlar om samma skifte mellan tid och ny tid eller evighet, men med en mer utvecklingsoptimistisk syn; att det finns en fullkomlighet som ska bryta in och i väntan på den är varje strävan att förbättra den här världen meningsfull, varje strävan är ett förebud om det goda framtida.

Jag tror att vår tid behöver mer eskatologi och mindre apokalyptik. Jag tror alltså också, föga förvånande, att människan är sammansatt. Inte bara ond. Inte bara god. Dessutom tror jag, ännu mindre förvånande för en gammal ärkebiskop, att Gud vill sin skapelse väl. Gud är inte bara intresserad av vad som kommer efter denna värld utan av vad denna värld används till och hur den förvaltas. Till den förvaltningen tror jag att vi har getts tillräckliga förmågor – men att vi måste spänna våra politiska, sociala, filosofiska, naturvetenskapliga och moraliska förmågor till det yttersta. Men jag har hopp. Vad som är hönan eller ägget, min förtröstan på Gud eller på framtiden, kan ingen av oss bevisa – men jag vet vad jag tror...

Ett vidare vi

I Kyrkornas Världsråd, där jag är engagerad, bad man några yngre teologer med helt olika konfessionell och kulturell bakgrund att reflektera över ekumenikens framtid. Deras artiklar publicerades i år i *Ecumenical Review*. Dels var de alla klara över att ekumenik inte bara handlar om att vara trevlig mot andra troende, dels var de klara över att ekumenik framför allt handlar om samspelet mellan människor och mellan människor och natur. Ekumenisk kommer ur *oikós*, hus, hem, ordet som också ligger till grund för ekonomi och ekologi. *Oikouméne*, hela den bebodda världen.

Vad som var mer slående var att de alla, vare sig de tillhörde majoritetsrörelser eller minoritetsrörelser, alla sökte ett vidgat ”vi”, ett större ”oss”. Precis som alla kristna har dopet gemensamt och alla människor har livet gemensamt – så har också allt levande denna samhörighet. Att den kom så självklart i artiklarna får mig att hoppas att den rörelse mot ett större vi, som förhoppningsvis också innehåller ett längre framtida tidsperspektiv än det som är förhärskande nu, är en rörelse som kan fortsätta. Då skulle en del av populismen och nationalismen som vi ser nu, vara bromsfenomen, ofta orsakade av okänslighet från majoriteten eller makthavarna, men inte den framtida utvecklingslinjen. Mätte det vara så!

För drygt tio år sedan bjöd jag in till ett interreligiöst klimatmöte i Uppsala, the *Uppsala Interfaith Climate Summit*. Texterna som arbetades fram från olika religioner inför det mötet fick ett stort genomslag och används fortfarande i olika internationella sammanhang. Slående var att i de flesta fall så resonerade de olika religionernas företrädare väldigt konsekvensetiskt, men då med långsiktiga konsekvenser och utan att begränsa sig till människan. Här kom aldrig till konflikt. I synen på tabun skilde sig tankarna mer åt, men som insiktsfulla företrädare visade, så hade de flesta tabun historiskt saklig grund – och när den grunden inte fanns kvar, fanns hos vissa ett intresse av att omförhandla. Alla hade respekt för naturvetenskaperna och förväntningar på politiken, som man såg som relaterande till religionen men ändå skild ifrån den.

2014 var jag fortfarande i tjänst som Svenska kyrkans ärkebiskop och vi gav då ut ”Ett biskopsbrev om klimatet”. Boken står sig bra fortfarande, men jag hör glädjande nog att en uppdaterad version är på gång. Även där kan man säga att en konsekvensetisk syn råder, med utrymme för något så glömt men viktigt som dygdeetik. För tre år sedan kom påven Franciscus encyklika *Laudato si'* som kombinerar katolsk sociallära med ett ordentligt grepp om klimatfrågorna. När jag nu deltog under en del av klimatmötet COP 24 i Katowice var det påfallande hur mycket romersk-katolska kyrkan förstärkt sitt klimatengagemang, också bland sina medlemmar – även i Polens gamla kolgruveområden.

Där din skatt är, där kommer också ditt hjärta att vara

Om den som har mest prylar vinner, när hen dör, så är nog klimatkampen hopplös. Djupare värden än så finns hos alla – mer eller mindre nedtryckt. Mer reflektion över vad Livet är för något och hur Livet ska förvaltas vänder på värdeskalorna för många. Klimatkamp som inte utgår från alla livets fria gåvor, från förundran och tacksamhet, blir slitsam – och inte hållbar.

“The top environmental problems are selfishness, greed and apathy, and to deal with these we need a cultural and spiritual transformation.”